

ГОДИШЊАК
ИНСТИТУТА ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

ИНСТИТУТ
ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

Издавач

Институт за дечју књижевност
Краља Милана 4, Београд
E-mail: institutdk@yahoo.com
www.lukabooks.com

За издавача

Др Милутин Ђуричковић

Главни и одговорни уредник

Проф. др Миомир Миљинковић

Оперативни уредник

Проф. др Предраг Јашовић

Уређивачки одбор

Проф. др Миливоје Млађеновић, проф. др Срето Танасић, проф. др Мирјана Стакић, проф. др Драгољуб Перић, др Јелена Вељовић Мекић, др Слађана Миљенковић, др Даница Столић, др Тамара Грујић, др Душица Потих

Инострани чланови Уређивачког одбора

Проф. др Јованка Денкова (Северна Македонија), проф. др Марина Габелица (Хрватска), проф. др Вилдана Печенковић (БиХ), проф. др Андријана Николић (Црна Гора), академик проф. др Иван Чарота (Белорусија), проф. др Анђелика Хобжила (Румунија), проф. др Људмила Георгиевна Тјурина (Русија)

Часопис излази једанпут годишње

Лектура и коректура

Ана Ковачевић

Технички уредник

Радислав Јовић

Штампа

„Гораграф”, Београд

ISSN 2812-765X

COBISS.SR-ID 54580489

Институт за дечју књижевност
Београд

ГОДИШЊАК

ИНСТИТУТА ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

Година IV

Бр. 4

Београд
2024

Рецензенти

Проф. др Небојша Лaziћ
Филозофски факултет
Косовска Митровица

Др Милан Громовић
Филозофски факултет, Нови Сад

Др Мирјана Карановић
Матица српска, Нови Сад

Проф. др Магдалена Думитрана
Универзитет Питешти (Румунија)

Проф. др Амира Дервишевић
Педагошки факултет, Бихаћ (БиХ)

Др Рефиде Шахин
Међународни балкански универзитет
Скопље (С. Македонија)

Др Јелена Стевановић
Институт за педагошка истраживања
Београд

Др Мирјана Марковић
Академија струковних студија
Шабац

Др Драгана Раденовић
Академија васпитачко-медицинских струковних студија
Одсек васпитачких студија Алексинац

Др Ивана Петковић
Висока школа струковних студија за образовање васпитача
Кикинда

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	9
1.	
Ружица Д. Јовановић ВУКОВ „СРПСКИ РЈЕЧНИК” КАО ТРАЈНО СВЕДОЧАНСТВО РАЗНОВРСНОСТИ ФОЛКЛОРА НА ПРИМЕРУ ОБРЕДНИХ И ОБИЧАЈНИХ ПЕСАМА.....	13
Даница В. Столић КРАТКЕ НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ И ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ.....	26
Садушa Ф. Реџић ДЕТИЊСТВО КАО ДРУШТВЕНИ КОНСТРУКТ И КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ У СРБИЈИ: УПОРЕДНА ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА.....	42
Душица З. Ђукић Бодловић ПЕДАГОШКИ ПРИСТУП КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ ЗА ДЕЦУ.....	59
Дајана М. Лазаревић ПАТРИОТИЗАМ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ.....	67
Надежда В. Проданик ДЕТСКИЙ ТРАВЕЛОГ В РУССКОЙ КУЛЬТУРЕ XVIII - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА: СТАНОВЛЕНИЕ ЖАНРА.....	84
Жылдыз К. Бакашова, Анара Р. Сатылканова ДЕТСКОЕ ЧТЕНИЕ - МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ.....	100
Brajesh K. Gupta Mewadev LEGAL FRAMEWORKS AND CHILD PROTECTION IN UTTAR PRADESH: ADDRESSING ABUSE, TRAFFICKING, AND LITERACY CHALLENGES.....	108
Александра Д. Милановић ЧАСОПИС „ОБЛИКОВАЊЕ ДЕЦЕ”: НАЈДУГОВЕЧНИЈИ ГРЧКИ ЧАСОПИС ЗА ДЕЦУ.....	123
Симонида С. Лончар УКРОЂЕНО ДЕТИЊСТВО: О МОТИВУ УГАЂАЊА У МЕМОАРСКИМ ЗАПИСИМА СИМЕОНА ПИШЧЕВИЋА.....	135

Тихана Д. Тица МЕТАФИЗИЧКИ КОНЦЕПТ ДУШЕ У „МАЛОЈ СИРЕНИ” ХАНСА КРИСТИЈАНА АНДЕРСЕНА.....	143
Владимир Б. Перић СЛИКА ФИНСКЕ У ПРИЧАМА, СТРИПУ И ЦРТАНОМ ФИЛМУ О МУМИНУ: МОРФОЛОГИЈА ЈЕДНЕ УТОПИЈЕ.....	154
Марија Д. Ненезић ТЕОРИЈА МИМЕМЕ — ПОСРЕДНИК ИЗМЕЂУ БАЈКЕ И САВРЕМЕНОГ ФАНТАСТИЧНОГ РОМАНА ЗА ДЕЦУ.....	162
Валентина М. Златановић Марковић АСПЕКТИ ХРИШЋАНСКЕ ДУХОВНОСТИ И НАРОДНЕ ТРАДИЦИЈЕ У ЗМАЈЕВОЈ ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ.....	174
Биљана С. Солеша ЧАРОЛИЈА ДЕТИЊСТВА У „ВРТУ ДЕТИЊСТВА” ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ.....	191
Бојана Б. Симић ОДРАСТАЊЕ У ПАТРИЈАРХАЛНОЈ СРЕДИНИ У РОМАНУ „ГЛУВНЕ ЧИНИ” АЛЕКСАНДРА ИЛИЋА.....	204
Ана Р. Стјеља ПРИЧЕ ЗА ДЕЦУ У КЊИЖЕВНОМ ОПУСУ СЕЛЕНЕ ДУКИЋ.....	219
Исидора Б. Јововић ДЕТАБУИЗАЦИЈА ПОРОДИЧНОГ НАСИЉА У ДРАМИ ЗА ДЈЕЦУ И МЛАДЕ.....	227
Јованка Д. Денкова МАГИЈАТА НА ПРВАТА ЉУБОВ ПРИКАЖАНА ВО РОМАНОТ „БАКНЕЖ ЗА СЕКАВАЊЕ” ОД АЛЕКСАНДАР ПОПОВСКИ.....	237
Ана Ж. Витанова Рингачева ДЕТСТВОТО КАКО ИЗВОР НА КНИЖЕВНА ГРАЃА ВО ДЕЛОТО НА Б. Х. ПЛАЊАЦ.....	247
Наташа П. Кљајић, Саша С. Чорболоковић МОГУЋНОСТИ НАСТАВНОГ ТУМАЧЕЊА ЛИТЕРАРНИХ ПРЕРАДА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ ИНСПИРИСАНИХ УСМЕНОМ ТРАДИЦИЈОМ О МАРКУ КРАЉЕВИЋУ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ.....	259

Јелена Д. Стошић Јовић МОГУЋНОСТИ ОБЛИКОВАЊА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКЕ АПАРАТУРЕ У ПРЕДСТОЈЕЋИМ ЧИТАНКАМА ЗА ЧЕТВРТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ НА ПРИМЕРУ БАЈКЕ ГРОЗДАНЕ ОЛУЈИЋ.....	275
Марија Д. Ристић НАУЧНОФАНТАСТИЧНЕ ИЛУСТРАЦИЈЕ БОБА ЖИВКОВИЋА ЗА ЧАСОПИС „АЛЕФ”.....	294
2.	
Миомир З. Милинковић ПЛАВА ЗВЕЗДА НАД БАГДАЛОМ.....	305
Даница В. Столић РАЗДРАГАНОСТ ПЕСНИКА КОЈИ НЕЋЕ ДА ОДРАСТЕ.....	309
Милутин Б. Ђуричковић АРХИВ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ.....	313
Анамарија Н. Мариновић ИЗМЕЋУ ДЕТИЊСТВА И ОДРАСТАЊА.....	316
Елизабета Г. Георгиев ПРИЧЕ У ДИЈАЛОШКОЈ ФОРМИ.....	320
Оливера З. Недељковић НОТЕС ЗА ВЕЖБАЊЕ ДУХА.....	323
Бошко Љ. Миловановић ЗАГОНЕТКЕ У СТИХУ.....	326
Миомир З. Милинковић ИЗВОРНА МОЋ ГОВОРА.....	328
Милан А. Мађарев (НЕ)ОЧЕКИВАНИ ПУТЕВИ ПОЗОРИШТА ЛУТАКА.....	332
Јелена Б. Огњеновић ИНТЕРАКТИВНА МОНОДРАМА.....	340
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ.....	344

ДЕТСТВОТО КАКО ИЗВОР НА КНИЖЕВНА ГРАЃА ВО ДЕЛОТО НА БАЈРУЗИН ХАЈРО ПЛАЊАЦ

Апстракт: Бајрузин Хајро Плањац, најтиражниот современ босански писател за деца, својата писателска индивидуалност ја постигнува со пишување дела во коишто се чувствува некаков носталгичен, лирски, меланхолично-таговен призвук. Кога говориме за романите, неговата писателска преокупација гравитира околу ликот на детето кое чекори по патот на созревањето. Фокусирајќи се на периодот на растењето и созревањето, авторот создава ликови – прототипови на деца во периодот на премин од дете кон адолесцент. Во фокусот на нашиот труд е романот „Тајните на дедовата воденица“ (Скопје, 2002. Превод Наум Попески). Романот ја опфаќа темата за растењето и созревањето на младото момче коешто ги минува годините на сопствената иницијација, менувајќи го животниот простор. Јунакот во романот ги преживува трауматичните мигови на одделување од средината со која е силно сраснат, а тоа е селото и течението на реката Усора, за да го продолжи животот меѓу бетонските ѕидини на градот. Низ романот се провлекува една силна нишка на автобиографичност, којашто авторот ја вградува во нарацијата, со тоа давајќи му на делото носталгичен призвук. Иако современата книжевност за деца се приклучува кон теми поврзани со растењето на децата на новото време, сепак, традиционалните мотиви сè уште се неодминлива станица за авторите.

Клучни зборови: Бајрузин Хајро Плањац, „Тајните на дедовата воденица“, роман на созревањето, книжевност за деца и млади.

Авторите кои создаваат литература за деца и млади се фаќаат во костец со најтешката и најодговорна работа, да пишуваат за читателска публика којашто е најискрена, најприбирлива и публика која пристапува без ракавици и празни зборови. „Сè што напишав, препишав од животот“, вели Бајрузин Хајро Плањац, најтиражниот современ босански писател

---

⁷⁵ ana.ringaceva@ugd.edu.mk

за деца, кој со голема дарба и посветеност пишува за децата и младите, создава литература за оние генерации на кои книгата треба да им биде водилка низ животот.

Свесен што значи да се создава квалитетна и приемлива литература за деца, Плањац внимателно, со одбрани теми и пристап соодветен за возраста за која пишува, гради еден свој препознатлив писателски свет, во кој неговите читатели посакуваат да влезат. „Тајните на дедовата воденица“ е втора негова книга преведена на македонски јазик, во превод на современиот македонски писател за деца Наум Попески, а во издание на издавачката куќа Бата прес. Попески е автор и на преводот на книгата „Златна диплома“, а во моментот го работи преводот на романот „Дружината на Брацика“, трета книга на Плањац преведена на македонски јазик. Несомнено, со преводот на друг јазик, книгата го започнува својот нов живот, секој превод е реинкарнација на првичната идеја за создавање на делото. Плањац како автохтон босански писател за деца и млади го толкуваме во контекст на современата босанска книжевност, која во себе сочувала реликти од богатата духовна традиција. Книгата „Тајните на дедовата воденица“ ја читав непосредно по читањето на книгата „*Детето во тебе мора да си го најде својот дом*“ од Стефани Штал, германска писателка и психолог. Мислата неминовно застанува пред идејата дека детето во нас е номад кој постојано трага по најубавото место, место на кое има слобода во изобилие. Човекот е роден за да биде слободен, да тежнее кон совршенството кое пак ја подразбира безусловната слобода. Детето кое нема да успее да изгради свој дом во внатрешноста на својот емоционален свет, никогаш нема да може да се вдоми во материјалниот свет, во светот надвор од него. Тоа се теми за кои постојано дебатираат и пишуваат социолозите, психолозите, антрополозите, но и теми неодоливо привлечни и за писателите, за оние кои со зборот умеат да го изградат свет што не се гради со ниту еден друг материјал.

Детството како топос во литературата е едно од најдоминантните места, неодминлив простор за писателите. Детството е местото на доаѓањето и заминувањето, место вгнездено меѓу реалното и имагинарното, меѓу сонот и јавето, меѓу надежта и копнежот, меѓу тагата и радоста. Детството е првата точка од кое детето тргнува да стане човек, да го изоди патот на животот, за на крајот пак да се врати во неговите преградки. Елијаде детството го сместува „во зоната на сакралното и апсолутната реалност“ заради тоа што токму детството е онаа лебдечка

енергија што постојано кружи околу нас, без која постоењето во светот на возрасните би било нецелосно. Возрасниот човек живее, потајно хранејќи го детето во себе, токму тоа дете сè уште ја чува невиноста и наивноста со која сме родени и дојдени на овој свет. Токму тоа дете, низ спомените, постојано нè потсетува да не забораваме од каде сме тргнале и која земја нè хранела и израснала. Секавањата на детството никогаш не умираат, со секој спомен или навраќање тие одново се реинкарнираат, се раѓаат, растат и се умножуваат.

Имаат неверојатно експресивна енергија да насликаат слика, да напишат песна, роман, расказ, да му ја вратат убавината на вечно гладниот и суров свет. Возрасниот човек го носи со себе детството, секогаш, секаде, како белегија на раката, заклучена со клуч, фрлен некаде во длабоките понори на душата. Со тој клуч потајно се отклучуваат вратите низ кои се протнува детето, сирнува во светот и пак се враќа назад, во својот свет, во светот на игрите, фантазијата, желбите и копнежите.

Детството е нашиот најсигурен и најтопол дом што го носиме со себе и во себе, без оглед на тоа каде патуваме, кои простори ги освојуваме, до каде досегнуваат нашите соништа и желби. Детето во нас е во постојана потрага по неговиот вистински дом. Тоа дете патува, се крие од очите на возрасните коишто не го разбираат, тоа дете бара соучесник во играта, соговорник во мислата, бара дете исто како него, невино, наивно, со очи полни добрина и љубов. Детството е онаа убава, чиста жуборлива река, буица која ита да се влее во морето или океанот, да се претопи во големата вода. На нејзините брегови се создаваат најубавите приказни за животот, оние со најмногу боја, љубов, насмевки и солзи, приказни што никогаш не бледнеат. „Детството како поилиште на мислата и емоцијата станува средиште од кое извираат универзалните значења и вредности по кои е устроен животот и светот воопшто” (Витанова-Рингачева 2018: 51). *„Тајната на дедовата воденица” е автобиографска приказна што го отсликува животот на стотици семејства од социјалистичкиот систем на нашата некогашна заедничка држава и сите се пронаоѓаат во неа. Додека ја пишував книгата не размислував за читателите, а кога ја завршив се запрашав, зарем некого ова ќе го интересира*⁷⁶– вели Плањац во интервјуто за Колибри. Приказната во

---

⁷⁶ Сè што напишав, препишав од животот, интервју со босанскиот писател за деца Бајрузин Хајро Плањац. <https://novamakedonija.com.mk/prilozi/kolibri/s%0d1%90-shto-napishav-prepishav-od-zhivotot/> (Пристапено на: 15.10.2023)

романот неминовно нè поврзува со помислата дека самиот автор раскажува нешто што можеби го доживеал. И всушност, доаѓаме до заклучокот дека невозможно е да се разделат книжевноста и животот, иако во науката постојат различни тези за ова тврдење.

„Od čistog biografizma iz devetnaestog vijeka i vjerovanja da je djelo nemoguće читати izvan konteksta autorovog života, preko potpune negacije svih izvanknjiževnih činjenica, pa i proglašenja “autorove smrti” u okviru imanentnog pristupa nove kritike, danas se uglavnom slažemo oko toga da svako književno djelo postoji kao autonomna umjetnička tvorevina i da ga kao takvog možemo analizirati, ali i činjenice da i autor i djelo pripadaju određenom vremenu, sredini i duhovnosti” (Hadžizukić 2011: 26).

Плањац создал книжевен свет изграден од спомените на едно одамна поминато време. Но, она што читателот го доживува непосредно е духот на времето во кое се случува дејството во романот. Преку живиот начин на раскажување, живите дијалози, но и лирски обоените описи на околината и течението на реката Усора, авторот го постигнува ефектот на пресликување. „Спомените од едно конкретно детство не се без одгласи на една приватна животна историја, меѓутоа автобиографското во неа е кренато до рамниште на универзална проектираност, општочовечка препознатливост” (Друговац 1986: 316). И токму универзалните пораки што делото ги пренесува, го издигнуваат на рамниште на книжевен текст со свои вредносни квалитети. Роден и растен во немирни времиња на балканското турско тло, Плањац напластувал знаење, мудрост, искуства кои се учат само од животот. Неговата големина како автор е во дарбата и знаењето, како, низ визурата на детскиот поглед на свет да го раскаже доживеаното или да оживее спомен од своето детство.

„Книгите што се „расправаат” со Детствата, доколку не содржат барем трошка од детството на секој потенцијален читател, не заслужуваат ни најмало внимание и не покриваат ничиј естетски порив, освен, се разбира оној себичниот, на авторот” (Ќорверзириска 1999: 55). Токму таков ефект предизвикува делото на Плањац, потенцијалниот читател да се соочи со ликот за кој има чувство дека го познава, дека преживелиците на ликот се и преживелици на читателот. И затоа, можеби делата на Плањац ги читаат и возрасните, заради тоа што се соочуваат со ликови при чија идентификација се исцртуваат лицата на многумина што биле дел од нивниот живот или пак самите тие го

доживеале тоа. Роден како што и самиот вели, *два дена пред почетокот на пролетта во годината кога човекот зачекори на месечината*, овој плоден босански писател беше номиниран и за најпрестижната награда за книжевност за деца и млади, „Астрид Линдгрен“ за 2021 година, што самото по себе говори за тежината на неговото писателско перо. „Роден сум на левиот брег од бистрооката Усора“, вака започнува романот „Тајните на дедовата воденица“ со јас-наратор кој раскажува во прво лице и се позиционира во еден конкретен простор, кој има свој прототип во реалноста.

„Moderni roman pripovjedačku poziciju najčešće fiksira za jedan lik, što znači da od njegove svijesti i savjesti zavisi šta će uopće biti događaj u romanu, koliko će prostora biti posvećeno nekom događaju ili liku, a likovi će biti onakvi kakvim ih on doživljava. U tom slučaju se pripovjedna instanca, fokalizator i актер поклопају у једној личности па можемо говорити о инстанци: *pripovjedač-lik*“ (Hadžizukić 2011: 53).

Токму личното доживување на авторот се пресликува како лично доживување на ликот на младото момче, коешто ја раскажува приказната во прво лице. Всужност, доживувањата од детството се најсилниот извор на животна граѓа која Плањац ја пресоздава во книжевност. Точката на фокализација на авторот и ликот се прекршуваат создавајќи жива приказна. Авторот има силно развиено чувство за набљудување на природата, длабоко ја доживува и слика со еден анимистички пристап, при што таа оживува пред лицето на читателот. Реката како персонифициран лик на мајката-хранителка е изворот на животот за селото во кое е роден Бенџамин, Бенџо, младото момче кое ќе ја раскаже приказната за откорнувањето на семејството од родното место, за очекувањата, надежите и разочарувањата. Роден на левата страна, на половината во која природата го сместила човековото срце, младото момче расте во идиличните пејзажи покрај *златоносната Усора*, во патријархално семејство, опкружен со неизмерната љубов на својот дедо Мехмед во чија воденица, *најубавиот украс на реката*, ги минува најубавите денови од детството. Немирната и бујна Усора се смирува и скротува тука, очи в очи со воденичкиот камен што ѝ ја зема силата за да го сомеле житото и да го облагороди животот на оние што чекаат милост од неа. Силната река чиниш му вдахнува живот на мртвиот камен, го поттурнува и крева, да почне да се врти за да го прехрани домот и семејството на дедо Мехмед. Сликите во романот на кои е насликан селскиот живот минуваат бавно, спокојно со некој природен тек, без

изнасилена забрзаност и забрефтаност. Ликовите во романот градат атмосфера на идиличен селски живот, обременет со многу детали, кои всушност ја даваат и целокупната слика за местото и времето во кое се случува дејството. Авторот има силно развиено чувство за забележување и сликање на деталите, со што приказната во романот станува сликовита и силно алузивна.

Златоносното Поусорје е чудесно убаво во сите години времиња. Игрите на полјаните, другарувањето со Кено Пекмез, Миро Жапац и Мујо Главаш, јурењето со санките по лизгавиот снежен рид, плачот на Дина повредена од санката, очите на првата младешка љубов, за миг стануваат минато, тогаш кога таткото Акиф добива решение за двоиполсобен стан во тринаесеткатница во Зеница. Да се живее во облакодер со лифт, да има тоалет во него и тераса, да има централно греење, струја, да се биде граѓанин, да се работи во голема фабрика, тоа е сонот на Акиф. Збунетите погледи на децата залутани низ непознатиот град, како да сакаат да најдат одговор на многуте нејасни прашања. Младото момче ја започнува првата своја животна битка со непознатото: Како да се остави Блатуша, како да се оддели од Усора, како да ја заборава дедовата воденица, како да ѝ каже на Сутка, чии образи руменеат секогаш кога ќе го погледне?! За Бенцо, разделбата со дедото и семејството е првиот длабок рез што ќе се отвори како пукнатина во неговата душа. Токму дедо Мехмед ќе го однесе на пазар во Теслиќ, каде Бенцо за прв пат ќе види автомобили, автобуси, со чудење ќе гледа во големите стаклени излози полни со гардероба и играчки.

Еден шарен и стаклен свет што мами и привлекува со неверојатна сила, но далечен и недостижен за младото момче, или барем така му се чинеше!? И сега, онака ненадејно и без најава, селското момче на дланка го добива светот што му се чинеше толку далечен. Романот што започна како роман за растењето и животот во малото, идилично место, наеднаш станува роман на промената на сликата за животот, бидејќи го преселува ликот во свет сосема спротивен од оној во кој е роден и растен. Романот станува динамична приказна за борбата на семејството за егзистенција, но и сонот, да се биде жител на големиот град. Таквите силно контрастни слики стануваат движечки елементи на нарацијата.

„Он обично обухвата различите меѓусобно контрастиране стварносне и фиктивне аспекти: однос село – град, добро – зло, доколице – обавезе, равно-душност – љубав, храброст – кукавичлук, непојмљиву реалност – схватљиву имагинативност... Које год феномене и преокупације

да писац одабере за предмет свог романа, истовремено мора испунити његов еднако важан принцип функционисања, а то је динамизам умјетничког казивања”. (Калезић-Ђуричковић 2021: 105).

Плањац совршено добро ги поврзува автобиографското и мемоарското, истовремено внесувајќи и историски фрагменти препознатливи за едно, сега веќе историско време на социјализмот во поранешната голема република Југославија. Автобиографскиот топос подразбира и детален опис на местото каде е позиционирано дејството во романот. Таквите описи во романот на Плањац се постојан извор на сеќавања помешани со чувство на тага заради одделувањето од родното место. Таа распнатост на ликовите меѓу љубовта кон вистинскиот дом и желбата да се припаѓа некаде, ги прави талкачи по светот. Пристапувајќи му на романот од аспект на автобиографското поимање и преставување, неминовно се повикуваме на Андријана Кос-Лајтман која во книгата „Автобиографскиот дискурс на детството” (2011) ја употребува синтагмата „хронотоп на детството”, подвлекувајќи дека детството не подразбира само временска, туку и просторна одредница. Таа просторна одредница во романот „Тајните на дедовата воденица” е долината на Поусорје, место од кое се раѓаат и постојано извираат сеќавањата за еден идиличен селски живот, синоним за среќно и безгрижно детство. Усора станува синоним за детството и неговата силна издашност, неговата чиста и неконтаминирана страна, детството какво што ни е дадено уште со раѓањето. Таквото уникатно, единствено доживување на детството како книжевен простор, Плањац го пренесува со една неверојатна леснотија, со сила на даровит писател, на дете успиено на левата страна под мајчините пазуви. Авторот и ликот Бенцо како да раскажуваат во еден глас.

„Уметничкиот лик е единство на објективното и субјективното. Во ликот влегува реален материјал, преработен од творечката фантазија на уметникот, неговиот однос кон претставеното, како и сето богатство на личноста на творецот” (Борев, 2008: 144). Плањац не се труди да создаде нови ликови, тој, едноставно ги презема од стварноста што го опкружува и со својата вродена дарба, ги обликува и им дава статус на книжевни ликови.

Просторот во делото на Плањац е променлива категорија, се менува така како што самите ликови се движат низ него. Но она што е суштински важно е алузивноста што тој простор ја нуди, полисемичните значења што се раѓаат како асоцијации. Долината на Усора всушност е

просторот и времето на предраѓањето, на онаа природна чистина што ја носиме уште од примордијалното доба на нашето постоење. Со раѓањето стануваме синови и ќерки на светот, стануваме жители на големите градови, со надеж дека ќе ги освоиме облаците, но и просторот над нив. Зеница е сонуваниот и ветен град за семејството на Бенцо, градот на облакодерите и широките улици, градот на фабриките и продавниците со големите стаклени излози. Враќањето назад во родното место, е симболично враќање во утробата на природата, во онаа утроба од која сме создадени и во која неминовно мораме да се вратиме.

Ваквиот реалистички граден наративен дискурс, станува приказна за растењето и созревањето. Обичните животни приказни писателот ги преоблекува во книжевни фабули обогатени со многу ликови и настани кои се движат на оската на темпоралноста. Нараторот во романот раскажува спокојно, тивко, ненаметливо и разбирливо за читателската публика. Авторот не го обременува текстот со непотребни заплети или долги описи, едноставно ја носи приказната лесно до крајот, но поплатно обогатувајќи ја со детали што се нужно потребни. Како читатели имаме чувство дека, авторот кој говори преку мисловниот свет на нараторот „до совршенство го познава светот за кој пишува, го сака тој свет, сраснат е со него и неговите убави, но и помалку убави страни. Но токму тој свет е светот на едно детство, одамна поминато за него, но за новите генерации е свет што допрва треба да се открива и пресоздава. Во преписката со Воја Марјановиќ, најголемиот македонски писател Видоје Подгорец исповедно ќе рече: „Пишувам за деца, затоа што тоа е моја животна потреба. Судбината преку тоа ми дала шанса да се потврдам како човек. И, пишувајќи за деца, јас го продолжувам своето сопствено детство.“ (Марјановиќ 1971: 21). Имаме право како исчитувачи на делото на Плањац да кажеме дека тој на своевиден начин му го продолжува животот на сопственото детство, по кое сите копнееме.

Плањац е писател кој солидно ги владее современите техники на создавање проза за деца и млади, автор кој пишува за теми што никогаш не губат на актуелност, напротив, во време на немилосрден капитализам, стануваат сè присутни. Но, она што го прави делото на овој голем босански писател сакано од публиката е топлината со која раскажува, неговата отвореност кон читателот, неговата способност да ја пренесе емоцијата, без да се засрами од неа и без да ја потиснува. Тој создава канал на доверба, создава слика за себе како човек кој ги познава децата и младите, ги знае (одамна ги доживеал) нивните скриени тајни, желби,

стравови и соништа, знае што ги плаши, а што ги радува, знае како да им помогне да излезат посилни и поподготвени за стапнувањето во суровиот свет на возрасните. Возрасниот и зрел Плањац во романот „Тајните на дедовата воденица“ е младото, прекрасно момче Бенџамин кое со поглед свртен кон иднината, посакува да го зграпчи светот, да му докаже дека му припаѓа. Но, она на што не беше подготвено момчето беше суровоста на градот, зашметувачката големина на облакодерот, тесниот стан и чувството на прикљештеност, силната врева и неарти-куларините гласови на градските момчиња, врисокот на соседот и немилосрдноста на системот. Сите тие заедно како да сакаа да му го умртват духот, да го обесхрабрат, да му покажат дека не припаѓа тука, дека овде владее законот на посилниот, а не на подобриот. Станот наеднаш ќе стане затворот во кој на многу мал простор се затворени душите на цело едно семејство. Во книжевноста просторот произведува чувства, оградува светови, создава нови, но просторот станува и објект во кој се акумулираат сеќавањата и спомените на една индивидуа. Младото момче постојано го демнат непознати сили, загатки и тајни, неговата радост да се вози со лифт наеднаш станува кошмар кога ќе разбере дека неговата авантура значи дека животот на станарите во облакодерот е во застој. Една разгатната тајна отвора нова и уште пострашна за момчето со кривка душа.

Анализата на романот ни предочува исчитување на повеќе слоеви: социјален, психолошки, семеен, историски, културолошки. Авторот градејќи ја нарацијата создава просторна парадигма која стои на оската град - село, познато - непознато, мое - туѓо, парадигма во чија основа се градат ликовите како сложени структури со свој богат емоционален и духовен свет. Селото станува синоним за потрагата и чувањето на корените, место на припадност и идентитет, а градот, синоним за привремено место на престојување, место на неприпаѓање и градење вештачки идентитет. Бенџо заминува во момент кога на бреговите на реката веќе си имаше оградено свој интимен простор, а разделбата од него ќе остави длабока лузна и незбришлива трага. Бенџо всушност ја преживува сопствената иницијација, сопственото созревање и влегување во светот на возрасните. Еден сказничен мотив за јунакот кој мора да го напушти домот, за да се созрее и да го заслужи влезот во светот на возрасните, Плањац го моделира во наративен мотив, кој е во основата на една реалистична приказна од нашето опкружување.

Бенџо се враќа назад, но ништо не е како што било, дедовата воденица обрасната со коров, патеката обрасната со трева која ги покрила стапките на дедо, не вртат воденичките камења, воденицата станала само нем сведок на едно дамнешно убаво време. Еден простор од кој извираше животот, наеднаш онемува и станува само место на кое спомените обраснале и полека умираат.

„Каде ќе се роди човек, таму ќе се роди и неговото паметење” (Маџунков 2008:427). А паметењето нè приближува до вечниот живот, по кој копнееме како луѓе. Роден во Бобаре – Тешањ, Босна и Херцеговина, Плањац како човек е длабоко вкоренет во почвата на родното огниште. Не можејќи, но и не сакајќи да се ослободи од тоа чувство на припадност кон родното село, авторот го поетизира, лирски го обојува руралниот пејзаж што го носи со себе и е дел од неговиот авторски хабитус. Сликите и ликовите од неговото богато детство стануваат слики и ликови во неговите романи. „Тој има блага симболика којашто го засилува стилистичкиот впечаток на делото”, вели д-р Ризо Џафиќ во освртот на романот „Хабетовата колиба”, Токму таква блага симболика се исчитува и низ нарацијата на романот „Тајните на дедовата воденица” во која се сопоставуваат два сосема спротивни света, светот по долината на Усора и светот во и околу облакодерот во Зеница.

Светот во Поусорје е свет на слободата и отвореноста, наспроти светот што го отвора големиот град, свет во кој мислата, иако се стреми да ги освои облаците, сепак останува заробена и неслободна. Зеница е толкупосакуваниот нов дом, новиот свет кој само навидум изгледа блескаво и неверојатно привлечно. Семејството на Бенџамин тргнува во светот за да си обезбеди удобен и достоинствен живот, иако и едното и другото ги имаше во изобилие во родното село. Таквите ликови живеат во егзил на простор за нив туѓ, но длабоко во себе го носат духот, кој никогаш не се исселил од родното место, останал таму, вкоренет и високо исправен кон небото. Градот е нивното привремено престојувалиште, а нивниот вистински дом е во сеќавањето за селото, кое трпеливо ги чека да се вратат. Таквото постоење во некаков меѓупростор значи и умртвување на духот на момчето, кое збунето стои меѓу желбата за подобар живот и потребата од мир и спокој.

Младото момче, насилно прогонето од рајот на детството е како паднат ангел, фрлен во безредието на суровиот свет. Талкањето од една неизвесност во друга многу брзо ќе го созрее јунакот во романот на Плањац. Марктовеновски се авторските постапки кога ликот на детето

расте и созрева пред очите на читателот, тој пак расте и созрева преку ликот. Таа умешност на Плањац стилски го доближува до писателското перо на големиот американски писател Марк Твен чии ликови, низ своевидни ритуализирани постапки, созреваа. Бенџамин храбро ја поминува својата иницијација, патот кој неминовно ќе го однесе во светот на возрасните.

Во тој свет детето не престанува да постои, туку сраснува како сенка во душата на возрасниот човек. Токму во преграатката на таа сенка, човекот се чувствува спокојно, топло, сакано, баш како во детството.

Литература

Кирилични:

Борев, Јуриј. *Естетика*. Скопје: Македонска реч, 2018.

Витанова-Рингачева, Ана. „Хронотопот на детството во делото на Видое

Подгорец – на меѓата меѓу илузијата и стварноста”. *Зборник на трудови од научниот симпозиум на тема: Книжевната оставнина на Видое Подгорец – влог во издигнувањето на современата македонска литература во национален и меѓународен контекст*, Здружение на граѓани „Средби под јаворите – Видое Подгорец”, Струмица, 2020, 50-55.

Друговац, Миодраг. *Повоени македонски писатели II*. Скопје: „Наша книга”, 1986.

Ќорверзироска, Оливера. *Отвораат ли соништата работа*. Скопје: Детска радост, 1999.

Марјановиќ, Воја. *Говорот на детството*. Скопје: Наша книга, 1971.

Џафиќ, Ризо. *Роман за младе*. (Бајрузин Хајро Плањац: Хабетова колиба, роман за младе). Часопис за образование науку и културу, Мостар, Босна и Херцеговина, бр. 193, 2005.

Латинични:

Kos-Lajtman, Adrijana. *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2011.

Hadžizukić, Dijana. *Poetski diskurs u bošnjačkom romanu*. Sarajevo: Slavistički komitet, 2011.

Електронски извори

Сè што напишав, препишав од животот, интервју со босанскиот писател за деца Бајрузин Хајро Плањац.

<https://novamakedonija.com.mk/prilozi/kolibri/s%d1%90-shto-napishav-prepishav-od-zhivotot/> (Пристапено на: 15.10.2023)

Извори

Плањац, Бајрузин Хајро. *Тајните на дедовата воденица*. Скопје: Бата прес, 2022.
Штал, Стефани. *Детето во тебе мора да си го најде својот дом*. Скопје: Три, 2021.

Ана Ж. Витанова Рингачева

ДЕТИЊСТВО КАО ИЗВОР КЊИЖЕВНЕ ГРАЂЕ У ДЕЛУ БАЈРУЗИНА ХАЈРА ПЛАЊАЦА

Апстракт: Бајрузин Хајро Плањац, најпопуларнији савремени босанскохерцеговачки писац за децу, своју књижевничку индивидуалност остварује писањем дела у којима се осећа извешан носталгични, лирски, меланхолично-тужни призвук. Када говоримо о романима, негова списатељска преокупација гравитира око лика детета које иде путем сазревања. Фокусирајући се на период раста и сазревања, аутор ствара ликове – прототипове деце у периоду преласка детета у адолесцента. У фокусу нашег рада је роман „Тајне дједове воденице” (Скопље, 2002. Превод Наума Попеског). Роман разматра тему одрастања и сазревања младог дечака који пролази кроз године сопствене иницијације, мењајући животни простор. Јунак у роману преживљава трауматичне тренутке одвајања од средине са којом је снажно повезан, а то је село и ток реке Усоре, да би свој живот наставио између бетонских зидина града. Кроз роман се провлачи снажна нит аутобиографије коју аутор уграђује у нарацију, дајући тако делу носталгични призвук. Иако савремена књижевност за децу нагиње темама везаним за одрастање деце у новом добу, традиционални мотиви су и даље незаобилазна станица за ауторе.

Кључне речи: Бајрузин Хајро Плањац, „Тајне дједове воденице”, роман, књижевност за децу и младе.

Институт за дечју књижевност
Београд

ГОДИШЊАК
ИНСТИТУТА ЗА ДЕЧЈУ КЊИЖЕВНОСТ

Припрема за штампу
Радислав Јовић

Преводиоци
Дајана Лазаревић
Риад Бен Ромдани
Драгана Павловић Рибан
Анђелка Шћепановић Јововић

Фотографије
Дејан Вуковић

Штампа
„Гораграф”
Београд

Тираж
200

Издавање ове публикације финансијски је подржало
Министарство културе Републике Србије

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821-93

ГОДИШЊАК Института за дечју књижевност / главни и одговорни
уредник Миомир Милинковић. - Год. 1, бр. 1 (2021)- . - Београд : Институт
за дечју књижевност, 2021- (Београд : „Гораграф“). - 24 cm

Годишње.

ISSN 2812-765X = Годишњак Института за дечју књижевност

COBISS.SR-ID 54580489